TÜRK FIKIR HAYATINDA 98. yıl

DİLDE, FİKİRDE, İŞTE BİRLİK

TÜRK YURDU

EKİM 2009 / CİLT 29 / Fiyatı: 5.00 TL SAYI 266

SELİN VURDUĞU MUHAFAZAKÂR SİYASET

TÜRK YURDU

Türk Ocakları Genel Merkezi Aylık Yayın Organıdır.
Yerel Süreli Yayın • Basıldığı Tarih: 01.10.2009 • ISSN1300-2323
7. Devre, cilt 29 (61) Sayı: 266 (627) 98. Yıl

SAHİBİ
Galip TAMUR
(Türk Ocakları Basın, Yayın ve Eğt. Hiz. İşl. Adına)

GENEL YAYIN MÜDÜRÜ
Prof. Dr. **M. Çağatay ÖZDEMİR**

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Prof. Dr. **Necmeddin SEFERCİOĞLU**

YAYIN KURULU

Yrd. Doç. Dr. **Bahri ATA**
Dr. **İbrahim ATABEY**
Dr. **Fahri ATASOY**
Doç. Dr. **Levent BAYRAKTAR**
Ömer BEKEÇ
Prof. Dr. **Ali BİRİNCİ**
Nejat ÇOĞAL
Galip ERDEM
Dr. **Süleyman ERYİĞİT**
Yücel HACALOĞLU
Doç. Dr. **Yunus KOÇ**
Ömer ÖZCAN
Yrd. Doç. Dr. **Serdar SAĞLAM**
Yrd. Doç. Dr. **Erlman TOPBAŞ**
Prof. Dr. **Özcan YENİÇERİ**

AKADEMİK DANIŞMA VE HAKEM KURULU

Prof. Dr. **Ülker AKKUTAY** (Gazi Ü.)
Prof. Dr. **Şerif AKTAŞ** (Gazi Ü.)
Prof. Dr. **Salim CÖHÇE** (İnönü Ü.)
Prof. Dr. **Mustafa ERKAL** (İstanbul Ü.)
Prof. Dr. **Feyzullah EROĞLU** (Pamukkale Ü.)
Prof. Dr. **Ali GÜLER** (İzzet Baysal Ü.)
Prof. Dr. **Ali Osman GÜNDOĞAN** (Muğla Ü.)
Prof. Dr. **Leyla KARAHAN** (Gazi Ü.)
Prof. Dr. **Bayram KODAMAN** (S. D. Ü.)
Prof. Dr. **Hasan ONAT** (Ankara Ü.)
Prof. Dr. **M. Cihat ÖZÖNDER** (Hacettepe Ü.)
Prof. Dr. **Mehmet ŞAHİNGÖZ** (Gazi Ü.)
Prof. Dr. **İsmail YAKIT** (S.D.Ü.)
Prof. Dr. **Bahaeddin YEDİYILDIZ** (Hacettepe Ü.)
Prof. Dr. **Dursun YILDIRIM** (Hacettepe Ü.)

GENEL MERKEZ
Türk Ocağı Caddesi Prof. Dr. Osman Turan Sokağı Nu: 1 Balgat / ANKARA
Tel: 90(312) 284 35 90
İDARE YERİ
Sezenler Caddesi 4/12 Sihhiye / ANKARA
Tel-Belgegeçer: **90(312) 229 69 74**
YAZIŞMA ADRESİ
P.K. 429 Yenişehir / ANKARA
Elmek: turkyurdu@turkyurdu.com.tr
Türk Yurdu Web Sitesi: www.turkyurdu.com.tr
TEKNİK MÜDÜR: Erdoğan PAMUK
BÜRO: Yaşar GİRGİN

ABONELİK ve ABONELİK ÜCRETİ
Abonelik ücreti, *Türk Ocakları Basın, Yayın ve Eğitim Hizmetleri İşletmesi ürk Yurdu* ***257311*** *numaralı posta çeki hesabına*, yurt içi ve yurt dışı havaleler in de *T.C. Ziraat Bankası Necatibey-ANKARA şubesi* ***6565463-5001*** *numaralı ka hesabına* yatırılarak, P.K. 429 Yenişehir-ANKARA adresine yahut elmek veya telefonla bilgi verilir.
RT İÇİ: Yıllık Ferdi Abone 55 YTL. / Yıllık Kurum ve Kuruluş Aboneliği 120 YTL.
URT DIŞI: Avrupa ülkeleri için yıllık 75 Euro / Diğer ülkeler için yıllık 100 Dolar
Yayınlanan yazıların muhtevasına ait sorumluluk yazarlarına aittir.
Yayınlanacak yazılar üzerinde yazardan müsaade alınarak gerekli düzeltmeler yapılabilir. Gönderilen yazılar yayınlansın yayınlanmasın **iade edilmez.**

TÜRK OCAKLARI MERKEZ YÖNETİM KURULU

...nel Başkan: **Nuri GÜRGÜR**
...nel Başkan Yrd.: **Yücel HACALOĞLU**
...nel Sekreter: Prof. Dr. **Orhan KAVUNCU**
...nel Muhasip: **Galip TAMUR**
...nel Sekreter Yrd.: Prof. Dr. **Rasih DEMİRCİ**
...nel Sekreter Yrd.: Dr. **Bülent AKSOY**
Üye: Prof. Dr. **Orhan ARSLAN**
Üye: Prof. Dr. **M. Çağatay ÖZDEMİR**
Üye: **Kerim ÜNAL**
Üye: Prof. Dr. **İsa ÖZKAN**
Üye: Dr. **Fahri ATASOY**

DENETLEME KURULU
Başkan: Prof. Dr. **Celâl ER**
Raportör: **Efendi BARUTÇU**
Üye: **Cihat ALAGÖZ**

KAPAK&SAYFA DÜZENİ
www.**hakkiuslu**.com
DİZGİ
REPROTON LTD. ŞTİ. (0312) 384 78 51-52
BASKI
EVREN YAY. A.Ş. Tel: (0312) 615 54 54

AYIN YAZISI • Selin Vurduğu Muhafazakâr Siyaset ve Ölümü Bekleyen Şehirler • **Hilmi DEMİR** 2

GÜNCEL • Son Şehzade Hakk'a Yürüdü • **Mehmet MACİT** 4

DÜŞÜNCELER • Ziya Gökalp'ı Yeniden Okumak! **Özcan YENİÇERİ** 5

DÜŞÜNCELER • Kültür Üzerine • **Milay KÖKTÜRK** 9

DÜŞÜNCELER • Ermeni Diaspora Kimliğinin "Öteki" İhtiyacı **Abdülkadir ÇEVİK • B. Senem ÇEVİK** 13

GÜNCEL • Türkiye'nin AB Yolu Kıbrıs'tan mı Geçer? **Nejat ÇOĞAL** 19

Mustafa Kemal ve Devletin Kuruluşu • **Bayram KODAMAN** 21

Anadolu Türk Şehri ve (Komşularına) Etkileri **Tuncer BAYKARA** 23

Narsist Kişi - Narsisizmin Kültürü • **İsmet KIRPINAR** 26

Milli Kimliğin Teşekkülünde ve Muhâfazasında Şiirin ve Şâirlerin Rolü • **Fahri UNAN** 32

Bilgi Yapıları Rejimi, Sosyal Bilimler ve Postmodernizm **İdiris DEMİREL** 35

İbn Haldun Üzerinden Yeniden Bir Okuma Denemesi **Altan ÇETİN • Galip DAĞ** 39

Türklerin Uzakdoğu Siyasi ve Kültür Tarihine Etkileri **Alimcan İNAYET** 45

SÖYLEŞİ • Necmeddin Sefercioğlu İle Yakın Tarihimiz Üzerine **Ömer ÖZCAN • M. Çağatay ÖZDEMİR • Serdar SAĞLAM** 50

Işıldak'ın Aydınlığında... • **Nâzım Hikmet POLAT** 63

Türk Kimliğinin Oluşmasına Bir de Bu Pencereden Bakmak **Osman OKTAY** 67

II. Abdülhamid Türkçe'nin "Resmî Dil" Olmasını Savunmuştu **Fahri MADEN** 72

Batılı Bir Yazar Gözünden İslam Felsefesi ve Bilimi **İrfan GÖRKAŞ** 77

Bugünün Türkiye Coğrafyasından ve Denizli-Acıpayam'dan Şehitlerimiz • **Said DAĞDAŞ • Aziz TOLGAY • Selman HUZ** 81

GEZİ • Biz Kosovalıyız (!) • **Filiz AVŞAR** 75

KİTAP • Türk Eğitim Tarihinin Makûs Talihine Derkenar **Mustafa GÜNDÜZ** 96

DİLİN KEMİĞİ • Bayan Köpekbalığı • **Yavuz KARTALLIOĞLU** 100

Türk Dünyasından Haberler 101

Türk Ocaklarından Haberler 103

II. ABDÜLHAMİD TÜRKÇE'NİN "RESMÎ DİL" OLMASINI SAVUNMUŞTU

FAHRİ MADEN

Osmanlı Devleti'nin Türkçeyi ihmal ettiği, Arapçanın kullanıldığı ve böylece dilimizin Arapçanın etkisi altında kaldığı hep tekrarlanır. Garibname yazarı Âşık Paşa'nın "Türk diline kimse bakmaz idi" sözü dillere pelesenk olmuştur. Dilimizin ihmal edilmesi dün olduğu gibi bugünde başlıca sorunlarımızdandır. Gelgelelim suçun tamamen geçmişe yüklenmesi biraz kolaycılığımızdan kaynaklanıyor. Bir de Osmanlı'nın son dönemleri daha da kayıp yıllardır. Bu dönem zihinlere Abdülhamit paradoksu yerleşmiştir ki onu söküp atmak gerçekten zordur. Abdülhamit anlaşılması güç bir padişahtır. Bu zorluk biraz da buradan gelmektedir. Hakkında ne deniliyorsa tam tersinin ortaya çıkması, bu yargımızı kuvvetlendirir. Anayasa'da "Resmî Dil" tartışmaları da bunlardan biri. Kim derdi ki Abdülhamit, Mithat Paşa'nın anayasaya koymak istediği "imparatorlukta her milletin kendi dillerini resmen kullanabilecekleri"[1] içerikli maddeyi kabul etmesin. Oysa anayasa tartışmaları sırasında Abdülhamit Türkçeden asla vazgeçmeyeceğini söylemişti.

Abdülhamit'in Arapçanın da resmi dil olmasını teklif ettiğini ve bunu bilhassa milliyetçilik cereyanına kapılan Arapları devlete ısındırmak için yaptığını bizzat ifade ettiği dile getirilmiştir. Abdülhamit Arapçayı savunmakta samimiydi denilemez. Onun bu politikasının Türklüğün ikinci plana düşürüldüğünü iddia eden muhalifleri tarafından şiddetle eleştirildiği muhakkaktır. Gelgelelim kısa süre içinde Abdülhamit muhaliflerinin, Arapça konuşan nüfusun çoğunlukta olduğu yerlerde, devlet dairelerinde bile Arapçayı resmi lisan kabul etmek zorunda kalmaları ilginçtir[2]. Abdülhamit İslam Birliği politikası eseri Araplara karşı böyle bir koz kullanmıştı. Ancak onun dil politikası Arapça değil Türkçe etrafında şekillenmişti. Ülkenin her yerinde, anayasada resmi dilin Türkçe olmasını savunmuştu. Hatta Sevinç'e bakılırsa Abdülhamit, "Türkçeye en çok değer veren Osmanlı padişahı olarak tarihe geçmiştir."[3]

Mithat Paşa'nın Kanun-ı Esasi'yi yürürlüğe koymak için Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde etkin rol aldığını biliyoruz. Bu darbenin ardından yeni rejimi deruhte etmek için V. Murat tahta çıkarıldıysa da rahatsızlığı daha fazla tahta kalmasına engel olmuştu. Meşruti yönetim için bu defa tahtta genç Abdülhamit bulunuyordu. Mithat Paşa'nın anayasal düzende muhtemel bir Avrupa müdahalesinden kurtulacağımıza inancı tamdı. Peki, dış müdahaleden kurtulduk. Ya içte Osmanlı'yı yıkımdan kurtaracak reçete neydi? Paşa'ya göre herhalde eşit yurttaşlık ve her milletin kendi benliğini kolayca ifade edebilmesiydi. Paşa'nın her milletin kendi dilini resmen kullanabilmelerine olanak sağlayan madde tasarısı buradan neşet etmişti. Fakat Abdülhamit engeline takıldı.

Öncelikle Kanun-ı Esasi taslakları üzerinde çalışılmıştı. Şurası bir gerçek, Abdülhamit Mithat Paşa'ya güven duymuyordu. Meşrutiyet hazırlıklarının Mithat Paşa'ya mal edilmesini istemeyişi, Abdülhamit'i anayasanın hazırlanmasında ve yürürlüğe girmesinde ipleri elinde tutmaya itmişti. Sait Paşa'ya Fransız anayasalarını çevirtti. Nazırlardan da bunları notlamalarını istedi. Anayasa hazırlanması için Mithat Paşa başkanlığında resmi bir komisyon (Cemiyet-i Mahsusa) kurdu. 28 kişiden oluşan komisyonda Mithat Paşa'nın, Küçük Said Paşa'nın ve Meclis-i Vükelanın olmak üzere toplam 3 taslak görüşüldü. Avusturya-Macaristan monarşisinin anayasa örneği de dikkate alındı[4]. Sonuçta 1831 Belçika anayasasının bir kopyası olacak olan Kanun-ı Esasi için bu anayasa komisyonu çalışmalarını dokuz hafta gibi kısa bir sürede

tamamladı[5].

Komisyon'un bazı üyeleri Arapçanın resmi dil olmasını istemişlerdi. Bunlardan biri Trablusşamlı Bahaeddin Dai, Türkçeyi küçümseyerek: "Peygamber Efendimiz Arapça konuşuyordu. Her padişah Türkçenin kısırlığına kurban olmamak için Arapça öğrenir. Anayasayı bu çeşitli halklara nasıl Türkçe olarak anlatabilirsiniz? O halde her unsurun kendi mektebi, kendi gazetesi, kendi kâtibi ve kendi dairesi olmak gerekir!" demişti[6]. Bu tartışmaların yaşandığı dönemde Abdülhamit, Mithat Paşa'yı çağırmış ve aynen şu ifadeleri kullanmıştır: "Bilmelidirler Paşa! Kur'an-ı Kerim'i Arapça tilavet etmekten nasıl vazgeçmezsem, devletimin toprakları üzerinde Türkçe konuşulmasından da öyle vazgeçmem! Türk Dili'nden başkasını da kabul edemem. Böyle bir maddenin yer almayacağı anayasayı bana getirmeyiniz."[7]

Bu komisyonda Eğinli Sait Paşa'nın Türkçeyi resmi dil yapma davasındaki gayretleri anılmaya değerdir. Anayasa taslağında "Memalik-i Osmaniyede bulunan akvamdan her biri kendilerine mahsus olan lisanı talim ve taallümde muhtardır."[8] ifadesinin konulması onu da rahatsız etmiş olacak ki duruma hemen müdahale etti. Bu hükmün ayrılıkçılığı daha da körükleyeceği ileri süren ve Abdülhamit'in anayasa da dil konusundaki hassasiyetini bilen Eğinli Sait Paşa[9], "zaten parçalanıyoruz böyle bir şey yaparsak bu açıkça muhtariyet vermektir" diyerek bu maddenin değiştirilmesini sağladı[10]. Abdülhamit onu önce askeri danışmanı yapmıştı. Anayasa çalışmalarında ve görevlerinde çok başarılı olduğundan padişahın teveccühünü kazanmış ve vezirlik rütbesiyle Mabeyin müşiri ve Bahriye nazırı olmuştur. İşte Sait Paşa'nın da çalışmalarıyla Kanun-ı Esasi'nin 18 ve 57. Maddelerinde Türkçenin resmi dil olduğu iki kez tasrih edildi. 18. madde, "Devletin resmi dili Türkçedir ve Osmanlı fertlerinden her biri devlet hizmetinde istihdam olunmak için resmi dili bilmesi şarttır" şeklindeydi[11]. 19. Madde de bunu destekler mahiyetteydi. Artık devlet işlerine ve memuriyete girebilmede Türkçe bilmenin dışında bir koşul aranmıyordu[12]. Bu anayasa maddesiyle devlet görevlerinde Türkçeden başka dil konuşulmayacağı ve devletin resmi dilinin Türkçe olduğu açıkça ifade edildi. Dahası Türkçe anayasal teminat altına alınmış oldu[13]. Devletin resmî dilinin Türkçe olduğunu söyleyen maddeye göre mebus seçilebilmek için de Türkçe okumak ve yazmak şartı getirilmişti[14]. Buradan çıkan sonuç, Türkiye Cumhuriyeti anayasalarında Türkçenin resmi dil olması konusunda temellerinin daha Abdülhamit döneminde atıldığıdır. Bir başka dikkat çekici durum lisan-ı Osmanî kullanımının yerini artık devlet katında Türkçe ibaresinin almasıdır[15].

Davison'a bakılırsa bu maddeler Osmanlı eşitliğini perdeleyen hükümlerdi. Hem meclise seçilenler hem de kamu görevlileri için resmi dilin Türkçe olması Araplara olduğu kadar Balkan haklarına da zorluk çıkaracaktı[16]. Bu nedenle olsa gerek, I. Meşrutiyet rejimiyle açılan ilk Meclis'te dil tartışmaları devam etti. Resmi dil Türkçe olmasına rağmen Ermeni ve Rum mebusları kendi dillerinin de resmi dil olarak kullanılmasına çalıştılar. Ermeni mebusların mecliste "Her kavmin dilinin resmi dil kapsamında sayılmasına dair" tekliflerinin olduğunu biliyoruz[17]. Yukarıda da belirttiğimiz gibi mebus olmak için Türkçe bilmek zorunluydu. Kanun-ı Esasi'nin 57. maddesi gereği meclisin müzakere ve yazışma dili de Türkçeydi[18]. 68. Madde ise milletvekili seçilebilmeyi yine Türkçe bilme şartına bağlamaktaydı. Bu şartların değişmesi için, özellikle Arabistan mebusları gayret sarf ettiler. Onlara göre Türkçe bilmek zorunluluğu olmamalıydı. Bu talebe karşı dönemin önde gelen devlet adamlarından ilk Meclis-i Mebusan başkanı Ahmed Vefik Paşa'nın "Gelecek seçime kadar daha dört yıl var. Akılları varsa bu zaman içinde Türkçe öğrenirler" cevabı tartışmaların ne derece yoğunlaştığını göstermektedir[19]. Doğrusu hâlâ resmi dil tartışmalarının sürdüğü şu ortamda bir padişahlık rejiminin aldığı tavrın örnek oluşturması takdire değer görülmelidir. Dil ekseninde anladık ki Abdülhamit devletin asli unsuru olan Türkçenin bütünlüğü koruyucu değerini anlamıştı. Türkçe konusunda kesin bir tavır takınması, "dik duruşu" günümüz siyasetçilerini şaşırtmalı ve kendine getirmelidir. Buna da Abdülhamit "müstebit" bir padişahtı. Dil konusunda da öyle davrandı ve kestirip attı, diyenler elbette olacaktır.

Yine Abdülhamit döneminde 1908'de yürürlüğe tekrar giren Kanun-ı Esasi'de Türkçeyi resmi dil olarak kabul ediyordu. Bu durum meclisteki gayrimüslim mebuslar arasında dil tartışmalarını devam ettirmiştir. 16 Şubat 1911 tarihli meclis birleşiminde İstanbul mebusu Kozmidi Efendi şunları söylüyordu: "Osmanlı devletinde resmi dil Türkçedir. Bu yadsınamaz bir gerçek. Fakat yüksek bilgilerinizce bellidir ki resmen kabul olunan durum ile yürürlükte olan durum arasında fark vardır. Örneğin Osmanlıların tümünün resmi dil olan Türkçeyi bildikleri farz olunur kuralı, resmi kural kabul olunsa bile, Osmanlı ülkesinin her yerinde Osmanlılar

Türkçe dilini biliyorlar mı? Bu dil ile yapılan yayın ve duyurulardan bilgi sahibi olabilirler mi? Yasaları yayınlamaktan amaç, halkı haberdar etmek, onları o yasaları uygulamaya yöneltmek ise, bu yayının içeriği anlaşılacak biçimde yapılması nedenlerini şimdiden düşünüp ona göre hazırlanmaya zorunluyuz (Gürültüler). Merhamet ediniz, şimdi burada Takvimi Vekayi ile Başkentin en az üç gazetesinde yayınlanacaktır deniyor. Uygun görülürse, Takvimi Vekayi ile o yörede çeşitli dilde çıkmakta olan gazetelerde yayınlanır denilse, sakıncası yoktur sanırım. Tabii resmi dili kullanmak asıldır, her ne evrak resmen yazılıyorsa, devletin resmi dili olan Türkçe ile yazılması gerekir. Onun yanında bir de yöre halkının anlayacağı biçimde o yörenin dili ile yazmayı şimdiden kabul etmiş olursak bendeniz sanırım ki görünüş ve biçimden ayrılarak asıl gerçeğe doğru adım atmış oluruz (Pek doğru sesleri)". Ancak Kozmidi Efendi'nin Türkçenin yanı sıra yöresel dillerde de resmi yazıların yayınlanması isteği Ankara mebusu Talat Bey tarafından "Türkçe öğrenmeye çaba harcasınlar. Avrupa'da resmi dil olmadan tiyatro bile oynatmazlar" sözleriyle karşılık bulmuştur[20]. Bu Abdülhamit'le başlayan Türkçe savunusu tartışmasını alevlendirmiştir. Kozmidi Efendi'nin cevabı gecikmez: "Öğreninceye kadar ne yapsınlar. Avrupa'da her yörenin diline rağbet ederler." Kozmidi Efendi'yi destekleyen Serfiçe mebusu Buşo Efendi ise ulus egemenliğini de gündeme getirerek şunları söylemiştir: "Ulusal egemenlik kesinkes Türkçe dili üzerine yazılmış şeylerle yetinmez. Bunun bir de çevirisi olsa neye dokunur. Ulusal egemenliği sanmayınız ki yalnız Türkçe dilinden oluşmuştur. Ulusal egemenlik çeşitli dillerden oluşur. Siz bu ihtiyacı da düşünmeye zorunlusunuz. Yarın halk kalkar, size karşı şikâyetçi olur ve bu kötüye kullandığınız ulusal egemenliği elinizden alır." Buşo Efendi'nin bu sözleri Tokat mebusu İsmail Paşa ile karşılıklı atışmalara dönüşür. İsmail Paşa: "Alamaz, alamaz. O senin hayalin", Buşo Efendi: "Onun için burada yasaları yaptığımızda halkın nasıl anlayacağını düşünmeliyiz. Bu hususta düşünüp bir genel kural ortaya koymalıyız." İsmail Paşa: "Türkçe okutalım diye uğraşıyoruz monşer." Buşo Efendi: "Monşer Türkçe midir? Sen bunu bizden öğrendin (Gülmeler)". İşte meclisteki Türkçe tartışması İsmail Paşa ile Buşo Efendi arasındaki bu sözlerle değişik boyutlara ulaşmıştır. Kütahya mebusu İsmail Paşa'ya destekle "bu temel konuda" yani İsmail Paşa'nın onun düşüncesinde birleşmeyi önerir. Bu defa İstanbul mebusu Vartakez Efendi söze atılır ve "Birleşelim ne demektir? Türk mü olalım? "diye sorar. Cevap Cemal Bey'den gelir. "Yok, öyle değil. Hiç olmazsa dilimiz birleşsin". Vartakez Efendi'nin cevabı serttir: "Biz Osmanlıyız, Türk değiliz. Resmi dil Türkçedir. Onun için bir Ermeni bütün resmi işlemlerde Türkçeyi konuşur. Fakat Ermeniliğini ve Ermeni dilini unutmaz. Sen kendin kaybedeceksin. Meşrutiyet'te ulusal egemenliği ileri götürmek istediğimiz vakit her unsurun hakkını tanımaklığımız gerekir."[21]

Burada Türkçenin ilk olarak anayasada resmi dil olmasını temin eden II. Abdülhamit'in bir başka ön görüsü haklı çıkmaktadır. 1877-1878 Osmanlı Rus savaşını bahane ederek Kanun-ı Esasi'nin kendisine verdiği yetkiyle meclisi süresiz tatil eden Abdülhamit, Osmanlı ülkesinde Meşrutiyet sisteminin ülkenin asıl unsuru için ölüm olacağı düşüncesindeydi. Sultan meclisin Avrupa ülkelerinde olduğu gibi ülkenin asli unsurundan müteşekkil olmasını, mecliste azınlık ve gayrimüslimlerin mebus olarak bulunduğu bir Meşrutiyet'i savunanlara şöyle karşı çıkıyordu: "İngiliz parlamentosunda bir Hintli, Afrikalı, Mısırlı; Fransız parlamentosunda bir Cezayirli mebus var mıydı ki, Osmanlı parlamentosunda Rum, Ermeni, Bulgar, Sırp, Arap mebus bulunmasını istemeğe kalkıyorlar!"[22] "Meşruti idarelerin bir milli vahdet (birlik) halinde bulunan ülkelerde kolayca işlediğini, böyle bir vahdet (birlik) içinde olmayan ülkelerin bu idareye itibar etmediğini fark edemeyen bazı Türk münevverleri, düşmanların ekmeğine yağ sürmekteydiler."[23] Tarih Abdülhamit'i haklı çıkarmaktaydı. Ancak burada kimin daha "milli" bir duruşa sahip olduğu, Türkçeye ve Türklüğe, milli birlik ve beraberliğe, devletin bekâsına kimin daha akılcı politikalarla yön vermeye çalıştığı tekrar düşünülmelidir.

İlk anayasanın da Türkçe öğrenmeyi adeta zorunlu kılması azınlıkların Meşrutiyet dönemlerinde Türkçe öğrenmeye istek duymalarına yol açmıştı. Bu Abdülhamit'in Türkçede ısrarının bir sonucudur. Bu konuda örnek vesika Beyoğlu Bidayet Mahkemesi üyesi Konstantinidi Bey tarafından kaleme alınan bir arz tezkiresidir. Bu tezkirede: "Tebaa-yı Devlet-i Aliyyeden Rum milleti efradının Türkçe öğrenmeleri maksadıyla memalik-i şahanede Türkçe tedris olunmayan Rum mekteplerinde Maarif Nezaret-i Celilesi'nin intihabıyla maaşları cemiyet tarafından ibka edilerek, muallimler nasbı ve fukara çocuklarına meccanen Türkçe kitaplar ve her tarafta ders-i umumi küşadıyla bunlar için muktezi olan kitap ve resaili... eylemek ve Lisan-ı Osmanî'nin Rumlara teshil-i talimi yolunda

telif olunacak kitaplara müsabakat usulüne tevfikan mükafaat virmek..." deniliyordu[24].

II. Abdülhamit Türkçenin anayasa da resmi dil olmasını savunmakla kalmamıştı. Yabancı okulların kendi mezhep ve dillerini öğreterek yaptıkları propagandayı önlemek için Osmanlı sınır boylarında mevcut bütün Hıristiyan mekteplerinde ciddi şekilde Türkçe öğretilmesini emretmişti. Buna göre Türkçe imtihanları bakanlık temsilcisinin huzurunda yapılacak, okullar devamlı kontrol edilecek, Türkçe okutulmayanlar derhal kapatılacaktı. Bu uygulama beraberinde Türkçenin ıslahı ile ilgili çalışacak komisyonların oluşturulmasını getirdi. 29 Eylül 1894 tarihinde komisyonlar için vilayetlere emir verildi. Yine Türkçeye verdiği değerle ilgili olarak Abdülhamit'in 1900 senesinde İstanbul'u ziyaret eden İran Şahı Muzafferüddin Kaçar'a yaptığı rica çok manidardır. Sultan bu ziyaret sırasında Şah'tan Azerbaycan'daki okullarda Türkçe okutulması ricasında bulunmuştu. Muzafferüddin Şah, Abdülhamit'e yaptığı jestle, henüz yoldayken, daha ülkesine bile ulaşmadan, Azerbaycan okullarında Türkçenin öğretilmesi emrini vermişti[25].

İmlânın düzeltilmesi için okullara genelge gönderen Abdülhamit'in Latin harflerine de taraftar olduğu bilinmektedir[26]. Bu taraftarlığından olsa gerek Ahmet Rıza Bey, Paris'te bulunduğu sırada Sultan Abdülhamit'e "Dil Akademisi" kurulması hakkında bir layiha göndermişti. Rıza Bey burada Türkçe imlâyı herkesin keyfine göre kullandığından şikâyetle, doğru yazmak ve okumak için lisanın ıslah edilmesi önerisinde bulunuyordu[27]. Dil Akademisi'nin hayata geçirilip geçirilmediği bir yana, imlanın düzelmesi için gönderdiği genelgede Abdülhamit, Türkçe karşılıkları bulunan kelimelerin bilgiçlik veya kibarlık düşüncesiyle yabancı lisanlardaki karşılıklarının tercih edilmesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir[28].

19 Mayıs 1894 tarihli bir vesikadan da anlaşılıyor ki, Abdülhamit'in dil anlayışı milli'dir. Fuad Köprülü'ye Bursalı Tahir Bey'in Fuad Köprülü'ye verdiği bu vesika Abdülhamit'in Türkçeye verdiği değeri gözler önüne sermektedir[29]. Manastır İdadi'sine gönderilen bir tebligattan ibaret olan bu belgede şu hususlar ön plana çıkmaktadır:

"1- Mümkün olduğu kadar Türkçe kelimeler kullanılacaktır.

2- Osmanlı müellifleri, maksat ve meramlarının kolayca anlaşılması yoluna gitmeyip, ne kadar çok Arab ve Faris kelime bildiklerini göstermeyi marifet sanmış, mesela lisanımızda 'taş' sözü varken, onun yerine pek çok kimsenin meçhulü olan 'senk' veya 'hacer' kelimelerini kullanmayı zarafete daha uygun zannetmişlerdir. Bu hal, birçok zararı ile birlikte dilimizde mevcut olan çok sayıda Türkçe kelimenin terkine ve unutulmasına sebep olmuştur.

3- Yazı dili için İstanbul ahalisinin konuştuğu lisanın esas tutulması, cümleler gayet sade ve açık yazılarak kullanılan kelimelerin mümkün olduğu kadar Türkçe sözler olması herhalde çok faydalıdır[30].

Okullarda Türk Dili'nin ve Türkçe kelimelerin tercih edilmesini emreden bu genelgenin son kısmında ise şunlar ifade ediliyordu: "Yazı yazmaktan maksat, meramı yazıyla ve güzelce anlatmaktır. Bu maksada ise kullanılan kelimelerin bilinen sözler olmasıyla varılır. Yabancı kelimeleri okuyan ve dinleyen anlasa bile, bunların tesiri pek az olur. Mesela babasına 'babacığım' diyen bir çocuğun şu sade ve masum söyleyişi kalbe tesir eder. Fakat aynı sözü 'peder-i vala-güherim' tabirine çevirirseniz, bunu babası anlasa bile tesiri çok az olur. Bundan başka kitap vesaire gibi faydalı eserler tercümesinde ifade ne kadar açık ve sade olursa, anlayanların sayısı o kadar artar ve yapılan işin faydası o kadar yaygın olur. İşte bunun için yazı yazarken açık ve sade bir üslup kullanılarak alışılmamış lügat kullanmaktan kat'i surette kaçınmak lazımdır. Şimdiye kadar bu usule uyulmayıp, Arapça, Farsça lügatlerin hemen hemen hepsi yazı dilinde kullanılmış ve bu da Türkçenin vaziyetini güçleştirmiştir. Hâlbuki başka dillerde hemen bir-iki sene tahsilden sonra gazete okuyup, anlayacak kadar lisan öğrenildiği halde, dilimizin o derece öğrenilmesi çok zaman istememektedir... Bu sebeple talebeye, bu kabil eserler gösterilmeyip, mümkün olduğu kadar Türkçe açık ibareler okutturulup yazdırılmalıdır. Bu tamim işte bu hususların kitabet hocalarına tembih edilmesi maksadıyla yazıldı." Sevinç, makalesinde bütün okullara gönderilmiş olması muhtemel olan bu tamimi, Fuad Köprülü'nün de ifadesiyle "Türkçe konusunda yapılan ilk resmi teşebbüs" olarak görmektedir. Bu tedbirler, öğrencilerin kısa zamanda okuduklarını anlar hâle gelmeleri maksadıyla alınmıştır. İlave olarak Türk tarihinde ilk defa halk dilinde yaşayan Türkçe kelimelerin resmi kanallar vasıtasıyla toplanması için emir veren hükümdar da Sultan Abdülhamit'dir[31].

Abdülhamit'in bu emrinin neticelerini soruşturan bir sadaret tezkeresine, devrin Milli Eğitim Bakını Zühdü Paşa'nın verdiği cevapta önemli bir

belge olarak zikredilmelidir. 6 Ekim 1894 tarihli bu belgeden anlaşıldığına göre Rüşdiyye ve İdadî hocalarına, dilimize yabancı kalmış Arabî ve Farisi kelimelerin yerine konulmak üzere halk dilinde yaşayan Türkçe kelimeleri toplamak vazifesi verilmiştir. Abdülhamit'in bu girişimlerini Türkçeye hizmet etmek amacıyla yaptığı anlaşılmaktadır. Bu girişimlerinin yanı sıra Abdülhamit'in sözünü ettiğimiz ikinci belgede dil işinin ancak ilim cemiyetleri kurulmak suretiyle yürütülebileceğini anladığını ve bu konuda devrin Milli Eğitim Bakanlığından bilgi istemiştir[32].

Tunuslu Hayrettin Paşa'ya "Paşa, paşa! Ben Türk'üm ve Türk kalacağım!" diye haykıran da zaten aynı Abdülhamit değil miydi?[33]. Onun milli duruşu ile ilgili anlatılan şu olayı da anmak gerekir. Abdülhamit bir sabah penceresini açıp bahçeyi seyretmeye başlar. O sırada Anadolulu bir bahçıvan çiçekleri ve tarhları sulamaktadır ve padişahtan haberi yoktur. Bahçıvanın yanına yine padişahtan habersiz genç bir Arnavut subay gelir. Bahçıvan birdenbire istemeden bu subayın üzerine su sıçratır. Bunun üzerine öfkelenen subay, bahçıvana: "-Pis Türk!" diye bağırır. İşte o anda Abdülhamit Arnavut subaya: "Unutmayınız ki, ben de Türküm!" diyerek tepki gösterir[34]. Bu örnekler de göstermektedir ki Abdülhamit dönemin şartları gereği Panislamizm politikası izlemesine rağmen bir Türk devletinin hükümdarı olduğunu, dahası Türk olduğunu, Türklüğünü yadsımamıştı.

Abdülhamit döneminde anayasada devlet dili haline gelen Türkçenin kamu yaşamının tüm alanlarında kullanılması, ilerleyen zamanda İttihatçı merkezileşme programı için de vazgeçilmez bir unsur olacaktır[35]. Abdülhamit'in amacı yeni bir nesil yetiştirmekti. Attığı her adım bu gayeye hizmet içindi.

---

* Tarih Öğretmeni. Gazi Üniversitesi Yakınçağ Tarihi Doktora Öğrencisi.

1 Mithat Paşa, Tuna valiliği sırasında Bulgar okullarında Bulgarcanın okunmasını teşvik etmiş, bunun ağır sonuçları olacağını söyleyenlere ise "Hangi dilde olursa olsun, tek okusunlar" demişti. Bkz. *Abdülhamit'in Hatıra Defteri (Belgeler ve Resimlerle)*, (Yayına Hazırlayan ve Sadeleştiren: İsmet Bozdağ), İstanbul 1975, s.18.

2 "II. Abdülhamit", *Osmanlı Ansiklopedisi*, VII, Ağaç yay. İstanbul 1995, s.30.

3 Necdet Sevinç, "Türkçe ve Abdülhamit-1", *Halka ve Olaylara Tercüman*, 31 Mart 2006.

4 H. Tahsin Fendoğlu, "1876 Anayasası veya Monarşik Modernleşme Dönemi (1876-1908)", *Türkler*, XIV, Ankara 2002, s.744.

5 Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, İstanbul 2006, s.133; Alan Palmer, *Bir Çöküşün Yeni Tarihi Osmanlı İmparatorluğu'nun Son 300 Yılı*, (Çev: Belkıs Çorakçı Dişbudak), İstanbul 2008, s.178.

6 Necdet Sevinç, *Osmanlı'nın Yükselişi ve Çöküşü*, İstanbul 2005, s.488.

7 Sevinç, a.g.e, s.488.

8 Ali İhsan Gencer, "İlk Osmanlı Anayasasında Türkçenin Resmi Dil Olarak Kabulü Meselesi", *Kanun-i Esasi'nin 100. Yılı Armağanı*, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay. Ankara 1978, s.183-189.

9 Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, Yapı Kredi yay. İst. 2006, s.146.

10 Alişan Akpınar, "Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyeti'ne Eğitim ve Anadil", http://www.daplatform.com/news.php?nid=3570&PHPSESSID=6c23c158b366#, Erişim 1 Mayıs 2009.

11 Maddenin aslı şöyledir: "Onsekizinci Madde-Teb'a-i 'Osmâniyyenin hidemât-ı devletde istihdam olunmak içün devletin lisân-ı resmîsi olan Türkçeyi bilmeleri şarttır." Bkz: *Düstur*, IV, İst. 1299, s.5.

12 Tanör, a.g.e, s.146.

13 Erhan Afyoncu, "Osmanlı'da Bile Resmi Dil Türkçe İdi", *Bugün*, 1 Mart 2009, s.13.

14 Sevinç, a.g.e, s.489.

15 Akpınar, *a.g.m.*

16 Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876*, (Türkçesi: Osman Akınhay), Agora kitaplığı, İstanbul 2005, s.404.

17 Avni Özgürel, *Osmanlı'ya Hasret Topraklar*, İstanbul 2005, s.159.

18 Madde şöyledir: Elliyedinci Madde-Hey'etlerin müzâkerâtı lisân-ı Türkî üzere cereyân ider ve müzâkere olunacak layihaların sûretleri tab' ile yevm-i müzâkereden evvel a'zâya tevzî' olunur." Bkz. Bkz: *Düstur*, IV, İstanbul 1299, s.11.

19 İlber Ortaylı, *Batılılaşma Yolunda*, İstanbul 2007, s.49; *Osmanlı Barışı*, İstanbul 2004, s.153.

20 Ali Nejat Ölçen, *Osmanlı Meclisi Meb'usanında Kuvvetler Ayırımı ve Siyasal İşkenceler*, Ayça yayınları, Ankara 1982, s.37-38.

21 Ölçen, **a.g.e**, s.39.

22 *Abdülhamid'in Hatıra Defteri*, s.61.

23 *Abdülhamid'in Hatıra Defteri*, s.71-72.

24 BOA, İ, MM, No: 2128 (Beyoğlu Bidayet Mahkemesi üyesi Konstantinidi Bey tarafından kaleme alınan, Rum milletine Osmanlı lisanı talimine mahsus bir cemiyyet-i ilmiyye teşkiline ruhsat itası hakkındaki tezkire). Bkz. İ. Ortaylı, *Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu*, İst. 2008, s.327.

25 "II. Abdülhamit", *Osmanlı Ansiklopedisi*, VII, İstanbul 1995, s.30.

26 Sultan Abdülhamit, *Siyasi Hatıratım*, (Çev: H. Salih Can), Dergâh yayınları, İstanbul 1975, s.192.

27 Rekin Ertem, *Elifbe'den Alfabe'ye Türkiye'de Harf ve Yazı Meselesi*, Dergâh yayınları, İstanbul 1991, s.132-133.

28 Ertem, a.g.e, s.341.

29 N. Sami Banarlı, *"t'in Türkçe'ciliği"*, http://www.turkdirlik.com / Bilgimece / Turkoloji / Dil / NSBanarli0001. html, Erişim 31 Mayıs 2009.

30 Necdet Sevinç, "Türkçe ve Abdülhamit-1", *Halka ve Olaylara Tercüman*, 31 Mart 2006.

31 Necdet Sevinç, "Türkçe ve Abdülhamit-2", *H.O. Tercüman*, 1 Nisan 2006; Banarlı, *a.g.*

32 Banarlı, *a.g.*

33 Necdet Sevinç, "Türkçe ve Abdülhamit-1", *H.O. Tercüman*, 31 Mart 2006.

34 Necip Fazıl Kısakürek, *Ulu Hakan Abdülhamit Han*, Büyük Doğu yay. İstanbul 1981, s.354.

35 Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar*, İstanbul 1998, s. 89.